

СЕКЦІЯ 8 КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ; КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

УДК 343.34(477)

РОДОВИЙ ОБ'ЄКТ МАСОВИХ ЗАВОРУШЕНЬ

Агаркова А.В., ад'юнкт
Харківський національний університет внутрішніх справ

Стаття присвячена дослідженню різних точок зору на об'єкт злочину, на поняття громадський порядок, громадська безпека, моральність. Автором запропоноване своє визначення громадського порядку, громадської безпеки, моральності. Досліджено таке нове поняття, як «публічний порядок». Зроблено висновки щодо тотожності понять громадський порядок та публічний порядок.

Ключові слова: об'єкт злочину, об'єкт масових заворушень, суспільні відносини, блага, цінності, шкода, суспільна небезпечність, кримінальний закон, громадський порядок, громадська безпека, моральність, публічний порядок.

Статья посвящена исследованию разных точек зрения на объект преступления, на понятие общественный порядок, общественная безопасность, моральность. Автором предложено свое определение общественного порядка, общественной безопасности, моральности. Исследовано такое новое понятие, как «публичный порядок». Сделаны выводы относительно тождественности понятий гражданский порядок и публичный порядок.

Ключевые слова: объект преступления, объект массовых беспорядков, общественные отношения, блага, ценности, вред, общественная опасность, уголовный закон, общественный порядок, общественная безопасность, моральность, публичный порядок.

Agarkova A. V. GENERIC OBJECT OF MASS RIOTS

The article investigates different perspectives on object of crime, concept of public order, public safety, morality. The author offered his definition of public order, public safety, morality. Investigated as a new concept of «public order». The conclusions about identity of concepts of public order and public order.

Key words: object of crime, object riots, public relations, benefits, values, damage, public danger, criminal law, public order, public safety, morality, public order.

Постановка проблеми. Питання об'єкта злочину є одним із найскладніших і не знайшло єдиного тлумачення в теорії держави та права, а також у галузевих юридичних науках. Не складає виключення і кримінальне право. Об'єкт злочину має дуже важливе значення. Серед елементів, які входять до складу злочину, він займає особливу роль. Сутність будь-якого злочину, без виключення, можна з'ясувати лише тоді, коли стає відомо, на що він посягає, що є його об'єктом. Об'єкт – обов'язковий елемент складу злочину, має особливе кримінально-правове значення. Це пов'язане з тим, що від визначення об'єкта злочину залежить правильність рішення про злочинність або не злочинність діяння, відмежування його від інших злочинів, кваліфікація злочину та відповідальність суб'єкта, що вчинив це суспільно небезпечне діяння.

Щодо визначення об'єкта злочину серед науковців на сьогодні не існує єдиної думки, що сприяє розвитку вчення про об'єкт злочину та водночас породжує чимало суперечностей.

Чіткого, однозначного розуміння сутності об'єкта злочину немає навіть у корифеїв кримінально-правової науки, про що свідчить велика кількість публікацій за результатами досліджень, у тому числі чимала кількість монографій.

Ступінь розробленості проблеми. Взагалі питання родового об'єкта масових заворушень у наукових працях достатньо і концептуально не досліджені, але існують науковці, які займалися цим проблемним питанням. Воно висвітлено в роботах В.І. Борисова, П.А. Вороб'я, С.Б. Гавриша, В.О. Глушкова, В.В. Голіни, В.К. Грищука, П.Ф. Грішаніна, Н.О. Гуторової, І.М. Даньшина, С.Ф. Денисова, О.М. Джужі, В.Т. Дзюби.

Метою статті є розгляд, дослідження родового об'єкта масових заворушень, а саме громадського порядку та моральності.

Виклад основного матеріалу. А.А. Піонтовський, І.Я. Фройницький, М.І. Коржанський, В.Я. Тацій, В.М. Кудрявцев, Л.І. Сопільник, М.П. Федоров, М.П. Пихтін, В.О. Миронова, А.О. Ямкова, С.В. Крючек, С.Я. Лихова, А.М. Бабенко, С.І. Селецький, Н.А. Мірошніченко, А.В. Савченко, О.М. Костенко, А.С. Нерсесян, А.В. Ландіна-Виговська, В.А. Ушаменко, В.Д. Філімонов, М.А. Гельфер, А.В. Шлаков, Л.Д. Гаухман, Г.О. Петрова, І.І. Бікеев вважали об'єктом злочину охоронювані кримінальним законом суспільні відносини, на які посягає злочин, завдаючи їм певної шкоди або створюючи загрозу завдання такої шкоди.

Г.Є. Колоколов, С.П. Мокринський, М.І. Бажанов писали про те, що об'єктом злочину

є певне благо, якому злочином заподіюється збиток, шкода.

Ф. Ліст, М.С. Таганцев, Ф.Г. Бурчак, М.С. Малєїн, Б.С. Нікіфоров зазначають, що об'єктом злочину слід вважати суспільний інтерес.

М.С. Таганцев висловлює таку думку: життя людей створює певні інтереси, які право ставить під свою охорону та підносить їх до ступеня правових благ. Таке правове благо – об'єкт злочину. М.С. Таганцев писав, що заподіяння шкоди володарю реального права є тільки засобом, а не суттю злочину. Він зробив висновок, за яким, визначаючи об'єктом злочину реальні блага чи інтереси, не можливо з'ясувати юридичну природу тих дій, які руйнують будь-які інтереси, але не вважаються протизаконними.

М.С. Таганцев виводить визначення об'єкта злочину – «заповідь або норма права, що дістала вияв у інтересі життя, який входить у сферу суб'єктивних прав і охороняється цією нормою» [1, с. 394].

В.Д. Спасович, Л.А. Феєрбах називають об'єктом злочину суб'єктивні права особи.

О.Ф. Кістяківський дотримується тієї думки, що об'єктом злочину є людина з усіма її правами і установами, які нею, як істотою суспільною, створюються.

Згідно з позицією М.А. Неклюдова, В.М. Хвостова об'єктом злочину є норми права.

С.Б. Гавриш, А.В. Наумов, Х. Вельцель під об'єктами злочинів розуміли правові блага, на які посягає злочинне діяння і які охороняються кримінальним законом.

Згідно з позицією С.Б. Гавриша правові блага включають речі, тобто матеріалізовані предмети, продукти духовної творчості (результати певної діяльності) особи, нематеріальні блага, дії (утримання від дії) і результати дії суб'єктів правовідносин; при цьому цінність блага знаходиться в основі криміналізації посягань на нього [2, с. 20].

П.С. Берзін, П.С. Матишевський, Є.В. Фесенко, С.С. Яценко, К.Л. Биндинг, А.Н. Трайнін, П.П. Андрушко називають об'єктом злочину цінності, що охороняються кримінальним законом, проти яких спрямований злочин, і яким воно може заподіяти або заподіює шкоду.

П.С. Берзін вважає, що для позначення об'єкта злочину краще використовувати термін «цінності», до яких слід віднести й блага. Тому, на його думку, об'єктом злочину є найважливіші й найзначніші для окремої особи, групи осіб, суспільства чи держави в цілому цінності, охорона яких безпосередньо забезпечується кримінальним законодавством, проти яких спрямоване певне злочинне діяння, та яким воно може заподіяти або заподіює шкоду. При цьому до категорії цінностей як об'єкта злочинів правознавець відносить: а) людину як потерпілу від злочину; б) нематеріалізовані блага, що належать людині як потерпілій (або людям як потерпілим), суспільству або державі; в) предмети злочину, що також належать людині як потерпілій (або людям як потерпілим), суспільству або державі [3, с. 19, 21].

Такі вчені як Г.П. Новосьолов, І.Я. Козаченко, В.В. Марєєв, З.А. Незнамова в якості

об'єкта злочину розглядають людину (особу) чи групу осіб. І.Я. Козаченко говорить про те, що оскільки у будь-якому випадку заподіюється або створюється загроза спричинення шкоди не чомусь (благам, нормам права, відносинам, інтересам тощо), а комусь, і отже, як об'єкт злочину потрібно розглядати не щось, а когось [4, с. 20].

С.В. Познишев під об'єктом злочину розумів явища, зокрема, конкретні відносини, речі та стани осіб чи речей. В.П. Ємельянов казав про те, що об'єктом злочину слід вважати сфери життєдіяльності людини. П.Л. Фріс, Б.С. Утевський об'єктом злочину визнають суспільні відносини, блага та інтереси, які прийняті під кримінально-правову охорону і яким унаслідок вчинення злочину спричиняється або може бути спричинена шкода.

Ми погоджуємося з такими вченими як А.А. Піонтковський, І.Я. Фройницький, М.И. Коржанський, В.Я. Тацій, В.М. Кудрявцев, Л.І. Сопільник, М.П. Федоров, М.П. Пихтін, В.О. Миронова, А.О. Ямкова, С.В. Крючек, С.Я. Лихова, А.М. Бабенко, С.І. Селецький, Н.А. Мірошніченко, А.В. Савченко, О.М. Костенко, А.С. Нерсесян, А.В. Ландіна-Виговська, В.А. Клименко, В.Д. Філімонов, М.А. Гельфер, А.В. Ушаков, Л.Д. Гаухман, Г.О. Петрова, І.І. Бікеєв, які вважали об'єктом злочину охоронювані кримінальним законом суспільні відносини, на які посягає злочин, завдаючи їм певної шкоди або створюючи загрозу завдання такої шкоди.

Звернемося до класифікації об'єктів злочинів із метою її використання у процесі дослідження об'єкта масових заворушень.

Загальноприйнятою на сьогоднішній день є трьохступенева класифікація об'єктів злочинів за вертикаллю, що відображає їх співвідношення, як загальне з особливим (родовим) та частковим (безпосереднім).

Під родовим розуміється об'єкт, який охоплює певне коло тотожних або однорідних суспільних відносин, що повинні охоронятися з огляду на це єдиним комплексом взаємозалежних кримінально-правових норм.

Законодавець об'єднує відповідні статті Кримінального кодексу України у розділі в залежності від родового об'єкта злочину. Стаття 294 – масові заворушення, розташована у розділі XII Кримінального кодексу України, який має назву «Злочини проти громадського порядку та моральності». З цього можна зробити висновок, що законодавець визнає родовим об'єктом громадський порядок та моральність.

На цьому етапі необхідно дати визначення громадському порядку та моральності. Отже, громадський порядок – це сукупність суспільних відносин, що забезпечують спокійні умови життя людей у різних сферах суспільно корисної діяльності, відпочинку, побуту і нормальної діяльності підприємств, організацій, установ у цій сфері [5, с. 327].

Також громадський порядок – це суспільні відносини, які складаються для дотримання членами суспільства прийнятих у ньому правил та норм поведінки. У більш вузькому значенні під громадським порядком розуміють суспільні відносини, які стосуються не всіх

правил та норм поведінки, а лише тих, які забезпечують спокій у суспільстві, інтереси співжиття людей, як членів громади.

Термін моральність зазвичай використовується паралельно з терміном мораль. При цьому під мораллю розуміють відповідні правила поведінки людей у суспільстві, а під моральністю – духовні якості, необхідні для життя людини в суспільстві та виконання правил моралі. Інакше кажучи, моральність – це громадська мораль.

Таким чином, моральність передбачає: 1) наявність правил (насамперед, неправового характеру), які визначають вимоги до поведінки людей у суспільстві, їх духовні і душевні якості; 2) результат дотримання таких правил, поведінка, яка не викликає почуття сорому в самого себе чи/та оточуючих [6, с. 374–375].

Можна сказати, що моральність – це правила, за якими повинні жити особи в суспільстві, та які вони не повинні порушувати.

Як цілком слушно зазначає І.М. Копотун, правильне трактування поняття «громадський порядок» зумовлене такими обставинами:

по-перше, точне визначення поняття громадського порядку, його місця та значення в державному будівництві необхідне для розв'язання цілої низки проблем правового регулювання суспільних відносин (зокрема при відмежуванні адміністративних правопорушень від кримінально-караних).

По-друге, таке визначення важливе для вирішення питання про ступінь суспільної небезпеки посягання на громадський порядок та її правової кваліфікації. Так, наприклад, в одних випадках за дії, що порушують громадський порядок, законом передбачена кримінальна відповідальність, а в інших – адміністративна. Окрім цього у ряді випадків за порушення громадського порядку вживають заходи також громадського впливу – обговорення в трудових колективах тощо.

По-третє, уніфіковане визначення поняття громадського порядку має важливе значення при вирішенні питань щодо чіткого розподілу компетенції державних органів, органів місцевого самоврядування та громадських організацій у сфері охорони громадського порядку [7, с. 18].

Окрема група дослідників, а саме, Б.Г. Баланик, І.П. Голосніченко, І.М. Даньшин, В.В. Лазарев, С.С. Яценко розглядають поняття громадський порядок у двох значеннях: у широкому та вузькому (спеціальному) розумінні. Інші автори, наприклад, В.В. Борисов, А.В. Таланов, В.М. Дмитрук, В.Т. Дзюба трактують його неоднозначно, не поділяючи його на види.

На думку П.Ф. Гришаєва, громадський порядок охоплює всі суспільні зв'язки й відносини: «під громадським порядком слід розуміти порядок, що регулює відносини між членами суспільства, відповідно до якого кожний з них зобов'язаний дотримуватися правил у суспільстві, які закріплені як у правових нормах, так і в нормах моралі» [8, с. 5].

За словами І.М. Даньшина: «Громадський порядок – це порядок вольових суспільних відносин, що складаються в процесі свідомого та добровільного дотримання громадянами встановлених у нормах права та ін-

ших нормах неюридичного характеру правил поведінки в галузі спілкування, чим забезпечують злагоджене та стійке спільне життя людей в умовах розвиненого суспільства» [9, с. 68].

Можемо зробити висновок, що існує декілька поглядів на поняття «громадський порядок», кожен з яких схожий один на одного та представлений лише в різних комбінаціях.

У зв'язку з цим ми можемо сказати, що, на нашу думку, громадський порядок у широкому розумінні – це система суспільних відносин, які існують у суспільстві і виникають між людьми в процесі їх життєдіяльності та внаслідок дотримання соціальних норм, правил та принципів. У вузькому розумінні громадський порядок – це відносини, які врегульовані нормами права, виникають у суспільстві та складаються в громадських місцях і забезпечують злагоджене, спокійне та мирне спільне життя громадян у розвиненому суспільстві.

Особливий інтерес науковців викликає «громадська безпека», яка являє собою відносини, пов'язані з відверненням або ліквідацією шкідливих для життя і здоров'я людини наслідків, що спричинені небезпечною для оточуючих поведінкою людей або дією стихійних сил природи [10, с. 136].

Л.М. Розін, досліджуючи сутність громадської безпеки, визначає її, як «систему суспільних відносин, що формуються у відповідності з правовими нормами, з використанням об'єктів, які становлять підвищену небезпеку для суспільства в разі настання особливих умов, у зв'язку зі стихійними лихами або іншими особливими умовами» [11, с. 80].

Як вважає В.В. Гушнін, громадська безпека являє собою особливий стан, викликаний надзвичайними ситуаціями, суспільними відносинами, що регулюються системою правових, організаційних і юридично-технічних норм з метою попередження, припинення і ліквідації (локалізації) потенційної і реальної загрози життєво важливим інтересам особи, суспільства і держави [12, с. 29].

Так, О.Н. Горбунова зазначає, що суспільні відносини, які створюють у державі обстановку спокою та безпеки, становлять систему вольових суспільних відносин, сукупність яких можна назвати громадським порядком у вузькому змісті [13, с. 118]. Подібної точки зору дотримується й І.І. Веремеєнко, який вважає громадський порядок певною правовою категорією, що обумовлена потребами розвитку суспільства. На його думку, це система суспільних відносин, що формуються і розвиваються в громадських місцях у ході спілкування людей, правове та інше соціальне регулювання яких забезпечує особисту та громадську безпеку громадян, і тим самим обстановку спокою, злагодженості й ритмічності громадського життя [14, с. 27].

Суттєві розходження між такими поняттями, як «громадський порядок» та «громадська безпека» пов'язані, насамперед, із нормативними засобами врегулювання даних явищ. Громадський порядок досягається в результаті впорядкування суспільних відносин за допомогою всіх форм нормативного регулювання, тоді як громадська безпека – тільки

з використанням правових і технічних норм [15, с. 87].

Так, безпека – це, перш за все, стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства та держави.

Вважаємо, що такі поняття, як «громадський порядок», «громадська безпека», «моральність» – різні за своєю сутністю.

Дослідивши різні точки зору на поняття громадської безпеки можемо дійти висновку, що громадська безпека – це система або сукупність суспільних відносин, що формуються у відповідності з юридичними нормами та створюють у державі обстановку спокою та безпеки.

Поряд із поняттями громадський порядок, громадська безпека, моральність існує також поняття публічний порядок, який закріплений у Законі України «Про національну поліцію».

Публічний порядок – це публічно-правові відносини, які мають імперативний характер і визначають основи суспільного ладу держави.

Якщо повернутися до поняття громадського порядку, то це відносини, які врегульовані нормами права, виникають у суспільстві та складаються в громадських місцях і забезпечують злагожене, спокійне та мирне спільне життя громадян у розвиненому суспільстві.

Тобто можна зробити висновок про те, що публічний порядок та громадський порядок тотожні поняття. Це відносини, які складаються в суспільстві та визначають нормальне життя громадян у ньому.

Висновки. Підсумовуючи все вищевикладене, хочемо сказати, що багато вчених та науковців мають свої точки зору на об'єкт злочину, яким вони вважають суспільні відносини; певне благо; інтерес; суб'єктивне право; людину з усіма її правами і установами, які нею як істотою суспільною створюються; норму права; правові блага; цінності; людей; конкретні відносини, речі та стани осіб чи речей; сфери життєдіяльності людини.

Родовим об'єктом масових заворушень є громадський порядок та моральність у зв'язку з тим, що стаття 294 – масові заворушення, розташована у розділі XII Кримінального кодексу України, який має назву «Злочини проти громадського порядку та моральності».

Громадський порядок розуміється в широкому та вузькому поняттях, але діючим законодавством його поняття не визначене. На нашу думку, громадський порядок у широкому розумінні – це система суспільних відносин, які існують у суспільстві і виникають між людьми у процесі їх життєдіяльності та внаслідок дотримання соціальних норм, правил та принципів. У вузькому розумінні, громадський

порядок – це відносини, які врегульовані нормами права, виникають у суспільстві та складаються в громадських місцях і забезпечують злагожене, спокійне та мирне спільне життя громадян у розвиненому суспільстві.

Термін «моральність» означає духовні якості, необхідні для життя людини в суспільстві та виконання правил моралі. Тобто, моральність – це громадська мораль.

Громадська безпека – це система або сукупність суспільних відносин, що формуються у відповідності з юридичними нормами та створюють у державі обстановку спокою та безпеки.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Таганцев Н.С. Русское уголовное право / Н.С. Таганцев. – Т. 1. – Тула: Автограф, 2001. – 800 с.
2. Гавриш С.Б. Кримінально-правова охорона довкілля в Україні. Проблеми теорії, застосування і розвитку кримінального законодавства / С.Б. Гавриш. – К.: Інститут законодавства Верховної Ради України, 2002. – 636 с.
3. Берзін П.С. Незаконне використання засобів індивідуалізації учасників господарського обороту, товарів та послуг: аналіз складів злочину, передбаченого ст. 229 Кримінального кодексу України: Монографія / П.С. Берзін. – К.: Атіка, 2005. – 316 с.
4. Уголовное право. Общая часть. Учебник для вузов. / Отв. ред. И.Я. Козаченко, З.А. Незнамова. – 3-е изд., изм. и доп. – М.: НОРМА, 2001. – 576 с.
5. Бажанов М.І., Сташис В.В., Тацій В.Я. Кримінальне право України. Особлива частина. Підручник. // 2-е видання, перероблене та доповнене. – К.: Юрінком Інтер, 2005. – 543 с.
6. Мельник М.І., Клименко В.А. Кримінальне право України. Особлива частина. Підручник. – К.: Юридична думка, 2004. – 656 с.
7. Копотун І.М. Громадський порядок як об'єкт кримінально-правової охорони: дис. кандидата юрид. наук: 12.00.08 – К., 2008. – 213 с.
8. Гришаев П.И. Преступления против общественной безопасности. – М.: ВЮЗИ, 1959. – 40 с.
9. Даньшин И.Н. Уголовно-правовая охрана общественного порядка. – М.: Юрид. лит., 1973. – 200 с.
10. Постановление Пленума Верховного Суда СССР от 27 марта 1991 г. по делу Зайцева А.Ф. и других // Вестник Верховного Суда СССР. – № 9. – 1991. – 230 с.
11. Розин Л.М. Механизм административно-правового регулирования общественных отношений в сфере охраны общественного порядка. – М., 1985. – 32 с.
12. Гушин В.В. К концепции обеспечения общественной безопасности в чрезвычайных ситуациях // Сб. ГУООП МВД РФ. М., 1996. – № 3. – 150 с.
13. Горбунова О.Н. К вопросу об определении понятия общественного порядка в советской науке административно-правового права // Вопросы государственного и административного права. – Т. XIX; Ч. 2. – Иркутск, 1967. – 210 с.
14. Веремеенко И.И. Сущность и понятие общественного порядка // Советское государство и право. – 1982. – № 3. – 100 с.
15. Ляпунов Ю.И. Общественная опасность деяния как универсальная категория советского уголовного права – М.: Юрид. литература, 1989. – 120 с.